

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОДЕЛІ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА УСПІШНИЙ ДОСВІД

Лактіонова О. А.

д-р екон. наук, доцент,

Донецький національний університет

імені Василя Стуса, Україна

Анотація. Розглянуто світовий досвід моделей фінансування вищої освіти та чинників, які визначають їх успішність, основні переваги для використання в Україні. Централізовані і децентралізовані моделі бюджетування на рівні вишу.

Ключові слова: модель фінансування вищої освіти, формульне фінансування, фінансування за результатами, бюджет університету.

Laktionova O.A., Doctor of Economics, associate professor, Vasyl' Stus Donetsk National University

TRANSFORMATION OF A MODEL FOR HIGHER EDUCATION FINANCING: CHALLENGES FOR UKRAINE AND SUCCESSFUL EXPERIENCE

Summary. The higher education financing models and factors that determine their success, the main advantages for their use in Ukraine are considered. Centralized and decentralized university's budget models.

Key words: financing model for higher education, formula funding, performance-based financing, university budget.

Питання структури фінансування вищої освіти в тій чи іншій державі базується в першу чергу на запитанні, наскільки вища освіта є публічним (суспільним) благом і в якій мірі приватним. Виходячи із того, що освіта не є публічним благом в його класичному сенсі, адже вона не відповідає основним критеріям – неможливості виключення інших із його споживання окрім власника і неконкурентності, питання пошуку моделей фінансування вищої освіти залишається завжди актуальним.

Світовий досвід свідчить про існування різних підходів до фінансування вищої освіти, які в цілому зводяться до 2-х (із більшим або меншим покриття витрат на освітою державно чи приватним сектором), якщо ж враховувати кінцевого платника за освітні послуги та рівень ціни навчання) – до 4-х. До перших двох моделей відносяться такі, де державне фінансування є основним джерелом – прямо, чи опосередковано – на основі інших видів підтримки (кредитування, податкові преференції для платників послуг), а також моделі із високою і низькою платою за навчання (низькою або високою вартістю навчання). Треба відзначити, що в кінцевому випадку важливим для країни є доступ до освіти та її якість, що може бути досягнуто тільки за умови достатності фінансування та її високої вартості, що в більшості випадків неможливо одночасно. Очевидно, що забезпечити такий баланс можуть собі тільки високо розвинуті країни: Скандинавські – із майже 100 % державним фінансуванням, а також країни із високою платою за навчання, але суттєвою підтримкою держави – Австралія, Нова Зеландія, Канада, США, де 75 %

студентів мають таку підтримку від держави. Відповідно, показник охоплення вищою освітою випускників протягом життя (gross enrollment ratio) сягає від 80 % (Норвегія) до 90 % (Канада).

Для України є характерною унікальна ситуація в тому сенсі, що із досить скромним розвитком економіки, має цей показник одним із найвищих у світі – 83,4 % за даними Світового банку. При цьому Україна попадає до групи країн із моделлю фінансування, що характеризується низькою ціною за навчання та несуттєвою державною підтримкою (за обсягами), де аналогічні країни ОЕСР мають рівень доступу до вищої освіти – 56 %; країни із доходами нижче середнього, до яких відноситься і Україна, – 36,8 %.

Таким чином, маємо високий доступ до вищої освіти, низькі за обсягами у порівнянні із іншими країнами витрати на освіту та, відповідно, невисокий рівень її якості. В ситуації обмеженого потенціалу зростання ВВП та значного рівня інфляції, яка тільки збільшує видатки на вищу освіту, перспективним, найімовірнішим та очевидним у найближчі роки із позиції необхідності скорочення навантаження на бюджет та одночасно суспільної цінності вищої освіти для країни та економіки, є суттєве підвищення ефективності цих видатків та витрачання коштів державою. Разом із тим, підвищення якості освіти також неможливо без підвищення (до рівня бюджетного фінансування) ціни за навчання студентів контрактної форми, що може бути забезпечено тільки встановленням певних мінімумов, які до речі прийнято застосовувати і в інших країнах.

Щодо структури фінансування – важливим є збільшення співпраці із бізнесом і місцевими органами самоврядування як в сфері освітньої, так і наукової діяльності. Із бізнесом цікавим є досвід польських університетів – на етапі написання магістерських робіт між студентом, фірмою та університетом підписується договір на проведення дослідження, ініціатором якого є бізнес. При цьому, такі дослідження можуть проводитися як за рахунок бізнесу, який сплачує стипендію студенту, так і університету (держави). Університет дає можливість використовувати лабораторії та устаткування.

Як показує європейський досвід, хоча кошти бізнесу і є важливим джерелом фінансування та засобом диверсифікації ресурсів університетів, але його частка не перевищує 5–10 % від загального фінансування. Апетуючи до польського досвіду, актуальним для України може бути фінансування на рівні регіональних фондів практики студентів на місцевих підприємствах – Cohesion Policy funds.

Світові тренди у фінансуванні вищої освіти протягом останнього десятиріччя свідчать про поширення переходу країн до певних моделей (схем) фінансування, які використовують формульний підхід, фінансування на основі результатів (performance-based), програмний підхід та контрактний (підписання контракту між вишем і міністерством із домовленістю про досягнення певних показників та пріоритетів). Україна, мабуть остання країна в Європі, яка досі не реформувала свою систему державного фінансування. Відповідно до останніх нормативних ініціатив на рівні проектів, які були анонсовані МОН України та Кабінетом Міністрів, ймовірно наша модель буде будуватися на основі змішаного підходу – формульного та «результативного»

(performance set – aside), що є ймовірно вдалим вибором. Причому, за досвідом інших країн, частка фінансування за «результативні» показники може коливатися від 5 до 100 %. Зазначимо, що згідно ініціативи МОН, частка фінансування за показники діяльності вищу, формується за остаточним принципом – після розподілу фінансування видатків стабільності між вишами, що фактично може нівелювати саму ідею конкуренції вишів за фінансування або фінансування за принципом кращих. Крім того, поки не зовсім зрозуміло, наскільки будуть враховані видатки на розвиток. Якщо саме «результативні» статті є їх джерелом, то доцільним буде все ж таки ввести мінімальну частку видатків на вищу освіту, що будуть розподілятися саме за показники діяльності (наприклад, не менше 10 %). Знову ж таки, виходячи із досвіду країн, важливим є уникнення великої кількості показників, що враховуються, та таких, які можуть давати невизначені сигнали. Наприклад, застосування показника співвідношення коштів від плати на навчання у загальному фінансуванні за цією програмою, спонукає, нарощувати приватне фінансування задля отримання більшого бюджетного, яке в свою чергу, буде знижувати зазначений показник.

Заслуговує на увагу також досвід блочного або грантового фінансування (block-grand або Lump-sum financing) (відповідно до польського досвіду – надання університету «субсидії»), коли університет отримує фінансування загальною сумою, визначеною формулою, та сам розподіляє ці кошти відповідно до потреб, що відповідає його фінансової автономії. В країнах ЄС 22 країни (за винятком Туреччини, Греції і Кіпра) застосовують грантове фінансування із різними можливостями розподілу цієї суми. Як правило, це до 3–4 напрямів витрат – наука, заробітна плата і забезпечення інфраструктури. Неefективним на сьогодні виглядає лінійне (по-статейне) фінансування, яке фактично сьогодні експлуатується в Україні. Визначення ж базової (індикативної) вартості навчання та її використання в формулі із наступним наданням коштів у вигляді гранту є більш перспективним варіантом.